

Oponentský posudek disertační práce

Mgr. Kristina Vejnbenđer: „Zpátky na drsnou půdu!": uplatnění filozofie pozdního Wittgensteina v metodologii antropologie a sociálních věd

Bylo pro mě velikou radostí prostudovat si detailně disertaci Mgr. Kristiny Vejnbenđer. Na úvod s potěšením konstatuji, že práce se výborně čte. Je napsaná poutavě, přesným jazykem a výborným stylem. Občas se sice nějaký překlep nebo nesrozumitelná věta najde (např. „širokou shoda“ 65, otazník na s. 134, „pandžábských“ 145), ale na čtivosti to neubírá. A to dokonce ani v momentech, kdy napsaná věta evidentně znamená přesný opak toho, co autorka zamýšlela (dle kontextu) opravdu říci – „Oproti tomu...“, s. 33, „Konfrontace se zážitky...“, s. 148). A když už jsme u formálních záležitostí, v poslední sekci před *Závěrem*, v části *Praxe* se občas objeví jiný formát citování než ve všech předešlých částech (s. 142 a 151). Nakonec, zřejmě omylem je hlavní dílo antropoložky Das v seznamu literatury rovnou 2x. Jediné, co mi jako čtenáři trochu překáželo, byla absence údajů o datech publikací, jež autorka cituje v českém /i slovenském/ překladu. Např. Marcuse vydal *Jednorozměrného člověka* již v roce 1964, ale v dizertaci to vypadá, jako kdyby vyšel v roce 1991.

To jsou ale jenom drobné formální nedostatky, na kterých rozhodně nehodlám bazírovat. Mnohem důležitější je obsah. Ten je skvěle zpracován. Vejnbenđer čtenáři detailně představuje dílo pozdního Wittgensteina (dále jenom W.), propojuje ho s jeho ranými pracemi a částečně i s dědictvím filosofie běžného jazyka. Zejména se ale soustřeďuje na možnou aplikaci Wittgensteinových postulátů v antropologii (k tomu si dovoluji uštipačnou poznámku v úplném závěru). Dělá tak s bravurní znalostí primárních zdrojů i celé škály sekundární literatury (i když je zřejmé, že si vybírá autory, které konvenují jejímu čtení tak komplikované postavy, jakým W. bezesporu je). Férové ale je, že svoje preference neskrývá a explicitně se hlásí ke Cavellovskému čtení.

Jasnost textu dizertace pomáhá čtenáři jako jsem já, který nepokrytě W. pohrdá, aby si utřídil své myšlenky, porozuměl základním východiskům a pokusil se formulovat případné námítky, které mohou autorce pomoci vytříbit svůj již tak přesně formulovaný program. Zastavím se u třech bodů, které mě nejvíce (filosoficky) iritují – *popis*, *podobnost* a *skepticismus* – a kolem nich budu formulovat otázky, na které bych rád slyšel odpovědi během obhajoby.

Nejprve k problematice *popisu*. Autorka opakovaně (a plně v souladu s tradicí) konstatuje, že pozdní W. je anti-teoretický a za mnohem zásadnější než teorii považuje detailní popis použití termínů, kontextů a situací. Vždy se ale musím ptát, k čemu takový popis slouží. Evidentně i autorce k budování teorie – i když jenom negativní. Jak jinak by např. mohla dospět k tezi, že „vytvoření modelu nebo systému, který by uměl popsat každý řečový jev ... je nemožné“ (55). Jak tohle autorka/W. ví? To je nějak jasné z předešlých selhání? To snad ne, to by byla triviální chyba indukce. Ze samotné povahy řečových jevů? Možná, ale pak nás nezajímá popis jevů, ale co je za nimi – existence nebo neexistence společného schématu či modelu. V každém případě, nic neteoretického na tohle postoji nevidím...

S problematikou popisu úzce souvisí i debata, kterou celá dizertace začíná, o možném konzervativismu W., ze kterého jej nařknul Gellner. Nemohu si pomoci, ale množství citátů z dizertace Gellnerovu interpretaci velice dobře podporuje. Např.: „samotný lidský život a životní forma se ... zakládají na schopnosti určitá fakta přijmout a spokojit se s nimi, aniž by je zkoumali dál“ (104), nebo když autorka využívá myšlenkový experiment o náhradních rodičích od Scheman, kdy nakonec zjistíme, že nejlépe nám bylo s těmi náhradními (čti, s těmi, co už máme). A nakonec, když se W. ptá, co je zdůvodnění, odkazuje nás na popis řečové hry, jelikož v nich je skryta i závažnost zdůvodnění nějakého tvrzení (116). Jestli tohle všechno nejsou konzervativní postupy, pak ne úplně rozumím, co je konzervativismus. Mimochodem, i v závěrečné části (s. 161), kde autorka skvěle ukazuje, jak popis postihuje „sociální transformaci“, zapomíná, že to je zpětné popsání, které jenom konzervuje výsledný stav – mnohem zajímavější by bylo zjistit, zda obdobné postupy mají nějakou prediktivní sílu – např. zda změna v řečových hrách dokáže indikovat pravděpodobnost budoucího válečného konfliktu. Takovou predikci bych chápal jako opravdové pochopení sociální transformace, v obecném souhlasu s tím, co očekáváme od věd, a to i těch sociálních.

Druhým problematickým okruhem je *podobnost*, zejména „rodinná podobnost“. O anti-esencialismu W. se dobře ví, ale opravdu nejsem spokojen s tím, jaká alternativa se zde nabízí. Např. když autorka souhlasně cituje Heyes (89), říká, plně v intencích W., že se nemáme ptát po společném, co spojuje ženy, ale dívat se na podobnosti a vztahy. Nuže, jaké podobnosti a vztahy? Všechno se všim sdílí podobnosti a vztahy, tak jak pak vůbec mohou vzniknout debaty o transženách? Vždyť, dle W., by stačilo konstatovat, že transženy a ženy „sdílejí podobnosti a vlastnosti“. Všichni ale chápeme, jak nedostatečná je tahle odpověď (jenom připomínám, že odpovědět, že nějaké vlastnosti i nesdílejí, W. nemůže, protože by musel mít metriku srovnání a tedy kvantifikovanou teorii inkluze jednoho pojmu do druhého). Obdobně neuspokojivé je konstatování na s. 60, kde se pojem *rodinné podobnosti* zavádějí a autorka konstatuje, že se „jedná o složitou síť podobností napříč pojmy...“ To snad ne, takže nakonec nejde o podobnost věcí, vlastností, událostí, ale pojmů? V čem by mohla spočívat jejich podobnost?

Do třetice, skepticismus – teze, že právě skepse je nástroj sociální změny (161) je mimořádně zajímavá, i když by potřebovala dovysvětlit – např. když se na s. 143 říká, že „nalezení ... jednoho nebo několika bodů selhání“ stačí na odhalení „základů životní formy společnosti“. Jestli by opravdu stačilo *jedno* selhání k tak důležitému zjištění, pak by šlo o naprostý zázrak (a zejména opravdový esencialismus!). Vždyť i práce Das ukazuje, jak komplikované je odkrývání selhání a jak různorodě se životní formy etnika Sikhů projevují. Závěry o skepsi jsou mi velice sympatické, ale vedou mě zpátky k sebe-ujištění, že klasická filosofie, kterou W. tak proklíná, dělá svoji práci moc dobře – je v permanentní válce se světem a svým prvoplánovým skepticismem napomáhá sociální změně na všech frontách! Takže, když je filosofie bytostně skeptická, jak to, že není excelentním nástrojem progresu? Před závěrem ještě jedna metodická poznámka – na textu (a čtení W.) je velice dobře vidět, jak je dobově ukotven a na výzvy 21. století jeho teorie prostě nestačí. Opravu je význam „užitím“ ve světle GPT3? Jak pojmut argument o mluvící kočce ve světle např. „plant cognition“? A proč žádný z příkladů není o formách jazyka ve fikci, kde porušování „životních forem“ je standardní součástí umělecké praxe?

Nakonec slibovaná uštipačná poznámka: podtitul práce mluví o sociálních vědách, jak teda uplatnit její teze v demografii, ekonomice anebo pedagogii, což jsou paradigmatické sociální vědy?

Můj posudek klade hodně otázek. Velmi rád uslyším autorčiny odpovědi – alespoň na některé z nich – v rámci ústní obhajoby. Práci k obhajobě jednoznačně **doporučuji**.

V Praze, 7.11. 2021

Mgr. Juraj Hvorecký, PhD